

Valikkursuse „Eesti keele allkeeled“ õppeprotsessi kirjeldus

Sissejuhatus

Gümnaasiumi valikkursuse „Eesti keele allkeeled“ õppes võetakse aluseks gümnaasiumi eelnevatel kursustel omandatud eesti keele oskused ja teadmised ning tuginetakse eelkõige kirjakeele ja suulise suhtluse valdkonnas saavutatud õpitulemustele. Murdekeele ja netikeele kui eesti keele allkeelte alased teadmised omandatakse selle kursuse vältel. Kursuse õppe jooksul süvendatakse korrektse ja asjakohase eesti keele kasutamise oskust ning kinnistatakse kirjakeele normingute tundmist ja kasutamist. Õppes pööratakse tähelepanu eesti keele erinevatele allkeeltele ning nende põimumisele. Õppevaras tuginetakse Tiit Hennoste ja Karl Pajusalu õpikule „Eesti keele allkeeled: õpik gümnaasiumile“ (Eesti Keele Sihtasutus, 2013), kuid olulisel kohal on murdekeelt (sh paikkondlikku murdekeelt) käsitlevad materjalid, rõhutamaks väärtus- ja kultuuripädevuse tähtsust inimese kujunemisel.

Õppes rakendatakse aktiivõppemeetodeid. Õpilased otsivad, liigitavad ja analüüsivad keelevariante eri meetoditel ning teevad nii paaris- kui ka rühmatöid ja korraldavad projekte. Õpilase keelekasutus võib olla mitmes ainelõigus ise uurimisobjekt ning samal ajal uurib õpilane oma kaaslaste ja lähedaste keelekasutust. Kursus eeldab ka kirjanduse eri žanridega ja ilukirjandusteostega töötamist. Ülesannete alustekste valitakse, lähtudes õpilaste huvist, murdekeele puhul ka kodukohast. Võimaluse korral kasutatakse kursuse materjali omandamiseks arhiivi- ja muuseumikogusid ning praktikat nt murdekeele kogumiseks. Kursus eristub varasematest selle poolest, et õpilase aktiivsel tegevusel, sh oma identiteedist lähtuval keelekasutuse analüüsil, on suurem osakaal.

Kursuse materjali läbides pööratakse tähelepanu õpilase kommunikatiivsetele oskustele: oskusele kasutada sobivas situatsioonis sobivat allkeelt ning mõista ja olla mõistetav erinevates suhtlussituatsioonides nii kõnes kui ka kirjas. Tähtsal kohal on erinevate tekstide analüüsimise ja liigitamise oskus. Eelmainitud oskused on aluseks nii heale meeskonnatööle kui ka individuaalsele karjäärile. Selle kõrval on erinevate allkeelte tajumine ja analüüs tähtsad maailma ning kirjanduse mõistmisel. Kuna selle kursuse õppes on oluliseks osaks materjalide kogumine, süstematiseerimine, analüüs ja järeltöö tegemine, siis on see kursus hea ettevalmistus gümnaasiumi lõpetamiseks vajaliku uurimuse tegemiseks.

Õppe ülesanne on valmistada noor ette iseseisvaks eluks ja suunata tema väärtushoiakuid. Kursusel pööratakse tähelepanu suhtluspädevuse, sotsiaalse pädevuse ning kultuuri- ja väärtuspädevuse tähtsustamisele ning tõstetakse esile ja väärtustatakse erinevusi ja sallivust, rõhutatakse keelekasutuse taga olevaid erinevaid arusaamu ning maailmu. Kasutatavad õpiülesanded rõhutavad koostöö ja sallivuse olulisust ning vastutuse jagamist. Netikeele analüüsi ja õpiülesannete kaudu kujundatakse õpilaste digipädevust. Eesti keele erinevate allkeelte tundma õppimine ning selle kaudu kultuuripärandi ja oma juurte tajumine on aluseks ajaloo, rahvuse ja enesemääratluse tähtsustamisele, mis kujundab õpilasest vastutustundliku ning ühiskonnas aktiivse kodaniku.

Teema 1. Allkeeled ja nende olemus (~1 tund)

Õpetamise eesmärgid ja teema olulisus

Allkeelte ja nende olemusega tutvudes saavad õpilased ülevaate eesti keele allkeeltest, nende liigitamise alustest ja varieerumisest. Allkeelte olemusest on vaja aru saada, et mõista järgmist kursust. Kursuse lõpuks on õpilased kujundanud endale eesti keelest senisest mitmekesisema pildi. Teema läbimine tekitab õpilastes huvi eesti keele keelevariantide ehk allkeelte vastu.

Õpitulemused

Õpilane mõistab allkeelte olemust.

Õppesisu

Idiolekt ja allkeel. Allkeelte liigitamise alused. Allkeeled ja muu varieerumine. Varieerumine allkeelte sees. Allkeeled ja keele allosad.

Põhimõisted: idiolekt, allkeel, register, ühiskeel.

Metoodilised soovitused, sh võimalikud praktilised tegevused

Sissejuhatavat loeng koos esitlusega, mis tugineb õpilastele tuttavatele kõneolukordadele, kus ilmnevad erinevad allkeeled. Mõisteid selgitatakse eluliste näidete najal. Õpilane on aktiivne kuulaja; ta teeb individuaaltööd õpikuga ja lahendab nii üksi-, paaris- kui ka rühmatöö ülesandeid, mis on seotud allkeelte liigitamise ja varieerumisega. Ühiselt leitakse näiteid igapäevasest keelekasutusest.

Lõimingu võimalused ja üldpädevuste kujundamine

Teemakohaste näidetena on õpilastel hea kasutada kirjandusteoste keelt ning ajaloo- jt tundides õpitut, näiteks eesti keele kujunemine, murdealad, muudatused ühiskonnas, avalik kõnekasutus jne.

Õpilastes kujundatakse üldpädevusi. Allkeeli tutvustava kursusega kujundatakse teiste üldpädevuste kõrval eriti kultuuri- ja väärtuspädevust, sotsiaalset ja kodanikupädevust ning suhtluspädevust. Uurides erinevaid allkeeli, analüüsivad õpilased oma seotust teiste inimeste ja kultuuripärandiga, väärtustavad keelelist mitmekesisust ning näevad vajadust olla sallivad ja koostööaldis. Kujuneb austus erinevate suhtluskeskkondade reeglite vastu. Kuna kasutatakse aktiivõppemeetodeid, tuleb õpilasel olla aktiivne suhtleja. Süveneb suutlikkus end asjakohaselt väljendada. Teema käsitlemine võimaldab kujundada õpipädevust. Ülesanded nõuavad, et õpilane kasutaks erinevaid õpistrateegiaid, oskaks hankida teavet ning seostaks omandatavaid teadmisi varem õpituga.

Teema seos üldpädevuste määratlustega:

- 1) kultuuri- ja väärtuspädevus – tajuda, analüüsida ja väärtustada oma seotust teiste inimestega, ühiskonnaga, kultuuripärandiga; väärtustada kultuurilist mitmekesisust; olla salliv ja koostööaldis;
- 2) sotsiaalne ja kodanikupädevus – austada erinevate suhtluskeskkondade reegleid; teha koostööd teiste inimestega erinevates situatsioonides; tunnetada end dialoogivõimelise ühiskonnaliikmena;
- 3) õpipädevus – suutlikkus organiseerida õppekeskkonda individuaalselt ja rühmas ning hankida õppimiseks teavet; leida sobivad teabeallikad ja kasutada neid õppes; rakendada erinevaid õpistrateegiaid; seostada omandatud teadmisi varem õpituga;
- 4) suhtluspädevus – suutlikkus väljendada emakeeles asjakohaselt, arvestades olukordi; esitada ja põhjendada oma seisukohti; lugeda ning eristada ja mõista teabe- ja tarbetekste ning ilukirjandust; koostada tekste, kasutades kohaseid keelevahendeid ja sobivat stiili.

Teema 2. Kirjakeel ehk keel, mida kõik mõistavad (~9 tundi)

Õpetamise eesmärgid ja teema olulisus

Õpilastes süvenevad varasemad teadmised kirjakeele ja kirjaliku suhtluse eripärast: normingutest, keelekohustustest ja kirjakeele grammatilisest eripärast; tarbetekstidest ja keeleregistritest; avaliku suhtluse keelest ning toimetatud tekstist. Teemaga tegeldes täiendab õpilane oskust ära tunda korrektset ja asjakohast kirjakeelt ning vajaduse korral seda kasutada.

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) kasutab sobivat allkeelt, arvestades suhtlusolukordi;
- 2) oskab analüüsida erinevate tekstide keelekasutust allkeelest lähtuvalt;
- 3) oskab vajaduse korral kasutada normingulist kirjakeelt.

Õppesisu

Kirjakeel kui normingute süsteem. Kirjakeele olemus; keelekohustus ja keeleviga. Kirjakeele staatus. Trükitud kirjakeelsed tarbetekstid. Terminid ja muud sõnad; autoritekst ja tsitaadid; grammatilised

erinevused. Suhtlussituatsioon ja keel ehk registrid; suhtluse eri liigid. Vahetu ja vahendatud suhtlus; dialoog ja monoloog. Argine ja avalik suhtlus; anonüümne ja mitteanonüümne suhtlus. Spontaanne ja toimetatud tekst. Ühiskeelne ilukirjandus.

Põhimõisted: kirjakeel, keelepoliitika, keelekorraldus, keelehoole, kirjakeele normingud; teksti keeleline ideaal, teksti retooriline tüüp; keeleregistrid, pearegister, registrirühm; argikeel.

Metoodilised soovitused, sh võimalikud praktilised tegevused

Paaristöö uuemate keelenormingute kohta teabe otsimiseks; tekstide redigeerimine ja korrektuur; rühmatööd ja esitlused kirjakeele ajaloo kohta; tarbetekstide koostamise projekt; audio- või videosaate dialoogianalüüs.

Näidisülesandeid ja projektitöö teemasid:

1. Võrdle õigekirjanorminguid erinevate aegade õigekeelsussõnaraamatuis (<http://www.eki.ee/dict/qs/>). Võrdlemiseks vali näiteks kokku-lahkukirjutamine, jutumärgid ja suurtäht vm. Mis on muutunud ning mis on püsinud?
2. Võrdle morfoloogianorminguid erinevate aegade õigekeelsussõnaraamatuis. Võrdlemiseks vali näiteks erinevate morfoloogiliste muuttüüpide osastav käänne või mitmus, *ne*-sõnade käänamine vm. Mis on muutunud ning mis on püsinud?
3. Loe läbi kehtiv Eesti keeleteadus (www.riigiteataja.ee/akt/118032011001). Analüüsi sellest lähtudes erinevate avalike tekstide keelekasutust.
4. Korrigeeri tekst kirjakeelseks.
5. Kirjuta tekste eri vahenditega: käsitsi, kirjutusmasinal, arvutis. Milles on sinu arvates teksti tegemise erinevused?
6. Võrdle oma keelekasutust silmast silma suheldes ja telefoni kasutades. Mis erinevusi märkad?
7. Jälgi oma tuttavaid telefoniga rääkimas. Milliseid mittekeelelisi suhtlusvahendeid nad kasutavad?
8. Otsi tuttavaid väliseestlasi ja leia nende keelest uue kodumaa keele jooni.
9. Kuula niisuguse venekeelse inimese eesti keelt, kes oskab seda hästi. Milliseid eesti keele jooni tema keeles on?
10. Sõrmentähestikku kasutatakse mh nimede viiplitamiseks. Õpi ära enda nimi sõrmentähestikus. Proovi seda viibelda kaaslastele.
11. Kuula internetist arvuti räägitud eesti keelt <http://www.eki.ee/corpus/lehed/>. Kirjelda, milles seisneb arvuti aktsent.
12. Valige teadustekst ja kirjutage mõni lõik sellest ümber uudise keeles.
13. Leidke mõni sama autori kirjutatud teadus- ja ajalehetekst. Võrrelge nende keelt.
14. Valige välja 3–4 teadusteksti ja umbes samas mahus leheuudiseid. Võrrelge neis kasutatud eristavate keelejoonte hulka (terminite hulk, tsitaatide hulk ja vorm, sõnavormide pikkus, lausete pikkus, täiendite hulk, umbisikulise tegumoe hulk, oleviku ja mineviku suhe, lihtlausete hulk, põimlausete hulk, lauselühendite hulk, sünonüümide hulk, aja- ja kohamääruste hulk, isikuliste asesõnade hulk). Kandke tulemused tabelisse.
15. Võrrelge erinevaid tarbetekstide liike, mida siin ei kirjeldatud, kasutades samu võrdlusaluseid. Nt sobivad toiduretseptid, kooliõpikud, ametlikud dokumendid, kodumasinat juhendid, käsiraamatud jms.
16. Leidke eri tarbetekstirühmades süstemaatilisi erinevusi, mida õpikuülevaates ei olnud nimetatud.
17. Võrdle eri kirjanike autorikõne keelt. Milliseid kirjakeele normingutest erinevaid keelejooni neil leidub?
18. Võrdle eri kirjanike dialoogide keelt romaanides. Mille poolest need erinevad ja mille poolest sarnanevad?
19. Analüüsi eri kirjanike dialoogide keelt. Milliseid suulise keele, dialoogikeele ja argisuhtluse keele jooni nad kasutavad?

20. Võrdle omavahel rahvusromantiliste, realistlike ja uusromantiliste teoste keelt. Milles on erinevused? Leia Mati Undi „Sügisballis“ erinevatesse allkeeltesse kuuluvaid osi. Mis allkeeltega on tegu? Milliseid vastavate allkeelte vahendeid on kirjanik kasutanud?
21. Otsi ajakirjandusest Mart Juure humoreske, milles ta kasutab argikeele, slängi või suulise keele jooni. Leia tekstidest need jooned.
22. Valige 3–4 kirjaniku tekstist 2–3 lehekülge ja võrrelge nende tekstide omadusi (otseses kõnes lausete hulk, sõnavormide pikkus, lausete pikkus, täiendite hulk, umbisikulise tegumoe hulk, lihtlausete hulk, põimlausete hulk, lauselühendite hulk, sünonüümide hulk, aja- ja kohamääruste hulk, isikuliste asesõnade hulk). Kandke tulemused tabelisse.

Jne.

Lõimingu võimalused ja üldpädevuste kujundamine

Kirjandus – ilukirjandusteosed võimaldavad analüüsida erinevate autorite kirjakeele kasutamist.

Ajalugu – kirjakeele kujunemist vaadeldes on hea meenutada Eesti ajalugu ja ühiskondlikke olusid, mis tingisid keele arengut ning arendamist.

Ühiskonnaõpetus – keeleseadus on üks seadustest, mis tagab meie ühiskonna toimimise.

Psühholoogia – miks kasutab kõneleja erinevates suhtlussituatsioonides erinevaid keelevahendeid.

Õpilastes kujundatakse üldpädevusi. Tegeldes kirjakeele kasutamisega seotud probleemidega ning lahendades teemakohaseid ülesandeid, kujuneb kultuuri- ja väärtuspädevus – õpilane õpib väärtustama üldkehtivaid norme ning oma seotust väärtustega ühiskonnas. Kujuneb sotsiaalne ja kodanikupädevus – õpilane hakkab end tunnetama dialoogivõimelise ühiskonnaliikmena ning väärtustama arengu põhimõtteid. Väga oluline on suhtluspädevuse kujunemine – õpilane õpib väärtustama õigekeelsust, kasutama korrektset ja väljendusrikast keelt ning kokkuleppel põhinevat suhtlemisviisi. Tegeldes kirjakeelega, arenevad õpipädevus – sobivate teabeallikate leidmine, oma õpikeskkonna organiseerimine mitmesuguste individuaalsete ja rühmaülesannete täitmiseks – ning digipädevus: suutlikkus kasutada õppides uuenevat digitehnoloogiat, leida ja säilitada digivahendite abil infot ning hinnata selle asjakohasust ja usaldusväarsust.

Õppeteema seos üldpädevuste määratlustega:

- 1) kultuuri- ja väärtuspädevus – suutlikkus hinnata inimsuhteid ja tegevusi üldkehtivate moraalnormide ning eetika seisukohast; tajuda, analüüsida ja väärtustada oma seotust kultuuripärandiga ning nüüdiskultuuri sündmustega; hinnata üldinimlikke ja ühiskondlikke väärtusi;
- 2) sotsiaalne ja kodanikupädevus – teha koostööd teiste inimestega erinevates situatsioonides; aktseptsida inimeste ja nende väärtushinnangute erinevusi ning arvestada neid suhtlemisel; väärtustada ja järgida jätkusuutliku arengu põhimõtteid; tunnetada end dialoogivõimelise ühiskonnaliikmena;
- 3) õpipädevus – suutlikkus organiseerida õppekeskkonda individuaalselt ja rühmas ning hankida õppimiseks vajaminevat teavet; leida sobivad teabeallikad; plaanida õppimist ja seda plaani järgida; kasutada erinevaid õpistrateegiaid ja õpitut erinevates olukordades ning probleeme lahendades; seostada omandatud teadmisi varem õpituga;
- 4) suhtluspädevus – suutlikkus ennast selgelt, asjakohaselt ja viisakalt väljendada emakeeles, arvestades olukordi ja mõistes suhtluspartnereid; oma seisukohti esitada ja põhjendada; lugeda ning eristada ja mõista teabe- ja tarbetekste ning ilukirjandust; koostada eri liiki tekste, kasutades kohaseid keelevahendeid ja sobivat stiili; väärtustada õigekeelsust, kasutada korrektset ja väljendusrikast keelt ning kokkuleppel põhinevat suhtlemisviisi;
- 5) digipädevus – suutlikkus kasutada õppides uuenevat digitehnoloogiat, leida ja säilitada digivahendite abil infot ning hinnata selle asjakohasust ja usaldusväarsust.

Teema 3. Suuline keel ehk keel, mida me kasutame (9–10 tundi)

Õpetamise eesmärgid ja teema olulisus

Õpiku ja ülesannete lahendamise toel omandatakse lisateadmisi suulise keele erijoontest ja tunnustest, oskusi tuua esile kirjakeele ja argikeele erinevused ning analüüsida kirja ja kõne vahel olevat netikeelt. Teema läbimise järel tajub õpilane argikeelt kui meie keelekasutuse alusregistrit, oskab eristada kirjakeelt, argikeelt ja netikeelt ning neid suhtluses optimaalsemalt kasutada.

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) iseloomustab õppematerjalile toetudes eesti keele allkeeltest suulist ja kirjalikku allkeelt;
- 2) kasutab sobivat allkeelt, arvestades suhtlusolukordi;
- 3) oskab analüüsida erinevate tekstide keelekasutust allkeelest lähtuvalt;
- 4) oskab vajaduse korral kasutada normingulist kirjakeelt.

Õppesisu

Suuline keel; suuline morfoloogia ja morfosüntaks. Dialoogi ehitus ja dialoogi keel. Argisuhtlus ja argikeel. Kirja ja kõne erinevuste põhjused. Netikeel, selle erijooned ja registrid. Netikeele eripära. Netidialoogi keelelised erijooned.

Põhimõisted: kõnevoor, argikeel, netikeel, saadetus.

Metoodilised soovitused, sh võimalikud praktilised tegevused

Suulise teksti lindistamine ja sellest refereeringu koostamine paaristööna, suhtlusolukordade keeleline analüüs, netikeele miniuurimuse tegemine rühmatööna jmt.

Näidisülesandeid ja projektitöö teemasid:

1. Võrdle Mihkel Muti suulist ja kirjalikku teksti (õpik lk 51 ja 52). Mis erinevusi leiad lisaks õpikus toodule?
2. Keeleteadlane Johann Voldemar Veski koostas oma mälestusi nii, et rääkis alguses teksti suuliselt magnetofonile ja tegi selle mahakirjutusest kirjaliku variandi. Allpool on esitatud katked kirjalikust ja suulisest variandist. Nimeta tekstide erinevused ja sarnasused. Leia suulisest variandist suulisusega seotud jooned.

Vaidavere külakool oli minu kodust umbes pool kilomeetrit eemal. Selles ma alguses ei käinud. Sealne õpetaja Schulbach oli väikeste teadmistega. Nelja matemaatikatehet ta tundis, ka lugemist mõistis ta koolilastele õpetada. Kool ei olnud suur, vahest 15 last võis seal olla. Aga mu isakodus oli õpetus nagu tihedam ja sellepärast õppisin ma seal isa juhatusel. Kodus õppimine ei olnud regulaarne, kuid üht-teist sai seal ometi selgeks. /.../

Hiljemini, kui Vaidaveres teine õpetaja tööle asus, hakkasin koolis käima. Üks kooliõpetaja oli seal minu isa nimeline – Gustav Veski. /.../ Ma ei tea, kas ta mulle sugulane oli või mitte. Ta oli ka muidu tegev – mängis vahel näitemängus kaasa. Pärast läks ta Tallinna ja töötas seal raudteeametnikuna.

(J. V. Veski, Mälestuste raamat, lk 35)

külakool oli=miu .. kodust umbes pool kilomeetrit eemal .. Vaidavere külakool. ja=seal .. ma alguses ei käinud .. selepärast et .. opetaja oli väikeste teadmistega .. Schulbach oli sele opetaja nimi. .. tema nüid nelja matemaatika tehet ehk tundis=ja tähti moistis ka opetada opilastele aga mu isa=kodus oli .. opetus nagu .. tihedam ja selle=pärast oppisin ma isa juatusel kodus. ... ei oln mitte regulaarne tunni viis vaid .. ühte=teist sai lugeda isa .. juhendusel. ... ja pärast=sis .. kui teised .. paremad kooliõpetajad sinna tulid sis akkasin nende=jures ka koolis käima. üks niskene kooliõpetaja oli .. minu isa nimelinegi kooliõpetaja Kustav Veski. ma ei tea kas ta mulle sugulane oli voi mitte aga niisugust nime ta kandis. .. oli tegev ka muidu mängis näitemängus vahel kaasa=ja ja=pärast läks Tallinna oli raudteeametnik seal.

3. Johann Voldemar Veski ei jõudnud oma mälestusi lõpuni kirjalikuks tekstiks ümber teha. Peale tema surma redigeerisid teksti edasi tema kaastöölised. Leia Veski „Mälestuste raamatust“ (1974) kohad, mis on kaastööliste redigeeritud. Võrdle neid Veski enda redigeeritud tekstiga. Milles on sarnasused ja milles erinevused?
4. Salvesta mõni suuline monoloog (lugude rääkimine, vastamine koolitunnis vm). Kirjuta salvestis täpselt paberile, järgides toodud transkriptsiooni põhimõtteid.
5. Leia tekstist suulisusega seotud jooned: lühenenud sõnad; partiklid; kokkuhääldamine; liitumid; sõnaotsimine; sõnaasendamine; muud eneseparandused; eripärased lausetüübid (tihvtlaused jm).
6. Võrdle oma suulist teksti klassikaaslaste omadega. Millised ühised ja millised erinevad suulisusega seotud jooned seal esinevad?
7. Kirjuta suuline tekst ümber kirjalikuks. Mis muudatusi tuli teha?
8. Kirjuta suuline tekst ümber kirjalikuks, muutes seda etappide kaupa:
 - 1) kustuta maha sõnaotsimised;
 - 2) asenda parandused lõplike lausetega;
 - 3) asenda suulise keele eripärased konstruktsioonid kirjalikku kirjakeelde sobivatega;
 - 4) muuda sõnajärg kirjalikule keelele sobivaks;
 - 5) asenda saadud lausekonstruktsioonid sellistega, nagu sa kasutaks sama teksti kirjutades.
 Säilita igas etapis tehtud tekst ning võrdle eri etappides saadud tulemusi.
9. Kuula nädal aega hoolikalt klassikaaslaste, sõprade ja õpetajate kõnet. Milliseid sõnaotsimise vahendeid nad kasutavad?
10. Leia analüüsitud tekstidest jooni, mis erinevad kirjakeelest, aga mida selles peatükis nimetatud ei ole.
11. Esita suuliselt kolm lauset. Salvesta need. Korda samu lauseid, lisades sõnade vahele pause. Varieeri pauside pikkust ja asukohta (iga sõna järel, iga osalause järel, sõnade sees jne).
13. Salvesta mõni raadio otsesaade, milles esinevad saatejuhid ning kasutatakse sissehelistamist. Kirjuta tekst paberile ja analüüsi, milliseid suulise keele jooni selles leidub.
14. Salvesta mõni vestlus klassikaaslastega, sõpradega, koolitunni diskussioon või muu dialoog. Kirjuta salvestis paberile.
15. Leia dialoogist küsimused ja vastused, käsud, soovid või palved ning reageerimine neile.
16. Leia eelistatud ja mitteelistatud reageerimisi küsimustele, soovidele, ettepanekutele jm. Võrdle nende vormi.
17. Leia dialoogist üldküsimuse vormis infoküsimused ja kinnitusküsimused. Mille poolest nende vormistus erineb?
18. Leia dialoogist erinevaid parandusalgatusi. Kuidas need on vormistatud? Mille poolest erineb nende vorm tavaliselt infoküsimusest?
19. Leia dialoogist erinevad tagasisidesõnad (mhmh, mh, ahaa, ahah, jah, jajah, jajaa). Analüüsi nende asukohta ja kasutust.
20. Salvesta vestlus sõpradega ja enda vastamine koolitunnis. Võrdle nende keelekasutust. Milles on sarnasused ning milles erinevused?
21. Võrdle sõnade hääldust argivestluses ja koolitunnis (lühenemine, erinevad häälikud, tugevam hääldamine jm). Milles on sarnasused ning milles erinevused?
22. Otsi mahakirjutatud tekstidest kirjakeele morfoloogiast erinevaid sõnavorme. Milles erinevused seisnevad (erinevad tüvevariandid, erinevad käände-/pöördelõpud, erinev välde). Võrdle tulemusi klassikaaslastega. Millised erivormid on sagedased ja millised harvad?
23. Jälgi hoolega sõprade, klassi- ja koolikaaslaste kõnet. Märki sealt üles kirjakeelest erinevad sõnad. Mis sõnu kasutatakse?
24. Jälgi hoolega sõprade, klassi- ja koolikaaslaste kõnet. Märki sealt üles argituletusega tehtud sõnad. Mis sõnu kasutatakse?
25. Võrdle leitud mittekirjakeelseid ja argituletusega sõnu klassikaaslaste leitud sõnadega. Koostage ühiselt mittekirjakeelsete sõnade sõnastik.

26. Argikeelt ja avaliku suhtluse keelt eristavad kesksed jooned (lühisõnavormid, sõnaotsimispartiklid, üneemid, kordused, mittekirjakeelne sõnavara, tabusõnad, viisakussõnad, kirjutusviisist erinev hääldus, eneseparandused, suulise lause eriliigid, pehmenavad partiklid, suhtluse piire osutavad sõnad, piiripartiklid, hinnangupartiklid, tagasiside, mittekirjakeelne morfoloogia, argituletus ja raie). Tee lehele vastav tabel, võrdle argisuhtluse ja avaliku suhtluse tekste nende joonte alusel. Loe jooned kokku. Millised neist on eriti suure statistilise vahega?
27. Tee ise kirjakeelsetest sõnadest argisõnu, kasutades raamatus toodud raide ja argituletuse võtteid.
28. Võta võõrsõnade leksikonist juhuslik lehekülg ning tee seal olevatest sõnadest argisõnad, kasutades õpikus toodud raide ja argituletuse võtteid.
- Jne.

Lõimingu võimalused ja üldpädevuste kujundamine

Suulise keele uurimiseks on hea kasutada ilukirjandusteoste tegelaste keelt (nt õpilaste keelekasutus: Oskar Luts „Kevade“ ja Elo-Maria Roots „Vaimude jaam“); tänuväärne on tehnoloogiavahendite kasutamine – lindistused, netikeel.

Kirjandus (näidistekstid, tegelase kõne), tehnoloogia (lindistused, netikeel).

Õpilastes kujundatakse üldpädevusi. Suulise keele eripäraga tutvudes ja vastavaid tööülesandeid lahendades kujuneb pädevus väärtustada inimlikku mitmekesisust, teadvustada oma väärtushinnanguid, olla salliv ja koostööaldis ning panustada ühiste eesmärkide saavutamisse. Õpilasel areneb suutlikkus mõista ja hinnata adekvaatselt oma nõrku ning tugevaid külgi nii suheldes kui ka avalikult esinedes. Areneb oskus koostada eri liiki suulisi tekste, kasutades kohaseid keelevahendeid ja sobivat stiili.

Õppeteema seos üldpädevuste määratlustega:

- 1) kultuuri- ja väärtuspädevus – suutlikkus hinnata inimsuhteid ja tegevusi üldkehtivate moraalinormide ning eetika seisukohast; tajuda, analüüsida ja väärtustada oma seotust teiste inimestega, ühiskonnaga, kultuuripärandiga ning nüüdiskultuuri sündmustega; väärtustada loomingu; hinnata üldinimlikke ja ühiskondlikke väärtusi, väärtustada inimlikku mitmekesisust; teadvustada oma väärtushinnanguid ning arvestada neid otsuseid langetades; olla salliv ja koostööaldis ning panustada ühiste eesmärkide saavutamisse;
- 2) sotsiaalne ja kodanikupädevus – teada ning järgida ühiskondlikke väärtusi ja kõlbluspõhimõtteid; austada suhtluskeskkondade reegleid ja ühiskondlikku mitmekesisust; teha koostööd teiste inimestega erinevates olukordades; aktseptsida inimeste ja nende väärtushinnangute erinevusi ning arvestada neid suheldes;
- 3) enesemääratluspädevus – suutlikkus mõista ning hinnata adekvaatselt oma nõrku ja tugevaid külgi, arvestada oma võimeid; analüüsida oma käitumist erinevates olukordades; käituda inimsuhetes sõltumatult;
- 4) õpipädevus – suutlikkus organiseerida õppekeskkonda individuaalselt ja rühmas ning hankida õppimiseks vajaminevat teavet; leida sobivad teabeallikad ja juhendajad ning kasutada õppides nende abi; plaanida õppimist ja seda plaani järgida; kasutada erinevaid õpistrateegiaid ning õpitut erinevates olukordades ja probleeme lahendades; seostada omandatud teadmisi varem õpituga;
- 5) suhtluspädevus – suutlikkus ennast selgelt, asjakohaselt ja viisakalt väljendada, arvestades olukordi ja mõistes suhtluspartnereid ning suhtlemise turvalisust; esitada ja põhjendada oma seisukohti; lugeda ning eristada ja mõista teabe- ja tarbetekste ning ilukirjandust; koostada eri liiki tekste, kasutades kohaseid keelevahendeid ja sobivat stiili; väärtustada õigekeelsust, kasutada korrektset ja väljendusrikast keelt ning kokkuleppel põhinevat suhtlemisviisi;
- 8) digipädevus – suutlikkus kasutada uuenevat digitehnoloogiat toimetulekuks kiiresti muutuv ühiskonnas nii õppides kui ka kogukondades suheldes; leida ja säilitada digivahendite abil infot ning hinnata selle asjakohasust ja usaldusväarsust; osaleda digitaalses sisuloomes, sh tekste luues ja kasutades; kasutada probleemilahenduseks sobivaid digivahendeid ja võtteid, suhelda ning teha

koostööd erinevates digikeskkondades; järgida digikeskkonnas samu moraali- ja väärtuspõhimõtteid nagu igapäevaelus.

Teema 4. Murdekeel ehk keel, milles on meie kodukoha juured (9–10 tundi)

Õpetamise eesmärgid ja teema olulisus

Õpilased saavad ülevaate Eestis kõneldavatest murretest, nende tüpoloogiast ja murdekeele erilisusest ning murrete kasutamisest tänapäeval. Eraldi tähelepanu pööratakse sotsiaalmurretele ja murdekirjandusele. Teema olulisus õpilase jaoks seisneb eelkõige kultuuripärandi väärtustamises ja järjepidevuse rõhutamises, lisaks laiendab see teema õpilase sõnavarateadmisi.

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) eristab peamisi allkeeli;
- 2) iseloomustab õppematerjalile toetudes eesti keele allkeeli;
- 3) kasutab sobivat allkeelt, arvestades suhtlusolukordi;
- 4) oskab analüüsida erinevate tekstide keelekasutust allkeelest lähtuvalt;
- 5) oskab vajaduse korral kasutada normingulist kirjakeelt.

Õppesisu

Murded ja nende jagunemine; kohamurded, sotsiaalmurded, viipekeel. Eesti peamurded ja murderühmad; põhjaeesti ja lõunaeesti peamurded. Südaeesti ja kilderanniku murderühmad; murded ja suuline keel. Traditsioonilised kohamurded; südaeesti ja kilderanniku murded. Lõunaeesti murded. Kohamurded tänapäeval; murre kirjakeeles. Pärandkeeled ja regionaalkirjakeeled. Sotsiaalmurded; släng. Ilukirjandus kui allkeelte süntees; murdekirjandus.

Põhimõisted: murre, dialekt, kohamurre, sotsiaalmurre, diasporaamurre, sotsiolekt, pärandkeel, släng.

Metoodilised soovitused, sh võimalikud praktilised tegevused

Murderühmade uurimine rühmatööna, sellest esitluse tegemine, võimaluse korral murdekeelse jutu lindistamine; murdekeelsete raadiosaadete kuulamine ja iseloomuliku esiletoomine, oma kodukohamurde kogumise projekt, kogumik rühmatööna, milles on näited murdekeele kasutamise kohta ilukirjanduses.

Näidisülesandeid ja projektitöö teemasid:

1. Tee kindlaks, mis murde- ja murrakualal paikneb sinu kodukoht. Jälgi ning kirjuta üles oma vanemate ja klassikaaslaste kõnest sõnu ning morfoloogilisi vorme, mis on pärit sellest murdest.
2. Uuri välja oma vanemate ja vanavanemate päritolu- ja kasvukoht. Mis murdealalt nad pärinevad? Mis murdejooni sinu vanemad oma vanemate kõnest mäletavad?
3. Koosta koos klassikaaslastega vanemate ja vanavanemate murdepäritolu kaart.
4. Otsi murrete sõnaraamatust eri murdealade sõnu, mis on olemas kirjakeeles. Mida need sõnad märgivad?
5. Otsi erinevaid murdeluule tekste (Artur Adson, Henrik Adamson, Gustav Suits, Mari Vallisoo, Henrik Visnapuu). Milliseid selles raamatus esitatud murdejooni nende luules leidub?
6. Otsi erinevaid proosatekste, mis on kirjutatud murdes. Milliseid selles raamatus esitatud murdejooni nende tekstides leidub?
7. Tõlgi mõni murdekirjanduse tekst kirjakeelde. Analüüsi.
8. Kuula hoolega oma klassikaaslaste, sõprade, vanemate ning õpetajate kõnet. Kas ja milliseid aktsendijooni nende kõnes leidub?
9. Otsi internetist eri murretes ilmutavat ajakirjandust. Võrdle sealsete tekstide põhjal erinevaid murdeid. Tõlgi tekste normikeelde.
10. Võrdle Võru keeles kirjutavate kirjanike keelekasutust. Kas on jooni, mille poolt see erineb traditsioonilisest Võru murdest?

11. Kihnu Instituudi koduküljel oli emakeelepäeva puhul koolilastele mälumäng „Mio Estimua“. Siin on sellest mõni küsimus. Vasta neile.

Miokosol ljonnal ond läbi aego oln sioksod nimed: Tarbatu, Dorpat, Jurjev?

Mjoksos muakondos asub Suuro Munamäe vaatotoern?

Mjoko Esti tähestiku täht ei polo mobiilside standardtähestikkus?

Estis ond kolm luigoliiki. Mjoko nendest on koego suurom?

Mjoko on Esti suurusolt neljäs suaer?

Sasja tähendäb päriline kihnu kieves?

12. Inimeste sotsiaalne seisund ja nendevahelised suhted peegelduvad alati ilukirjanduses, kus tegutsevad eri kihtidesse kuuluvad inimesed. Analüüsige mõne romaani tegelaste keelekasutust. Kas nende keeles peegeldub nende sotsiaalne positsioon? Kuidas on kirjanik seda väljendanud?
13. Koostage oma suhtlusvõrgustiku skeem. Uurige selle võrgustiku keelelisi erijooni.
14. Koostage oma klassi õpilaste slängisõnastik. Mis sõnu teie klassis kasutatakse? Mis nende hulgas on ainult teie klassile omased sõnad? Kas on olemas klassi kampade slängi? Milline see on? Kas on erinevusi poiste ja tüdrukute slängi vahel ning millised need on?
15. Koguge eri klassidest slängisõnu õppeainete nimetuste kohta. Koostage õppeainete nimetuste slängisõnastik. Lisage sinna õpetajate kasutatavad õppeainete nimetused. Küsitlege õpetajaid nende kooliaja õppeainete nimetuste kohta. Mis nimetused on muutunud ja mis on püsinud? Samamoodi võib koguda ka muid sagedaste slängisõnade rühmi (välimus jm).
16. Analüüsige kogutud slängisõnu nende päritolu alusel. Kust ja kuidas on need slängi tulnud?
17. 1986. aastal koostas eesti filoloogia üliõpilane Vallo Kalamees slängist küllastatud teksti, mis imiteerib telefonikõnet. Tõlgi see tekst enda kasutatavasse slängi. Võrdle tulemust klassikaaslastega ning leia sarnasused ja erinevused. Milles erinevused seisnevad ning millest need tulevad?

Hei Koll.

Ruut siin. Millega aega kaunistad?

Mina voi? Veeresin just Tartust. Kolistasin niisama, käisin tuttavatel kärssadel külas. Pärast kurnisime Kauna.

Juu. Frii olemine. Ohtuks votsime kargu alla, käisime diskos.

Ei mitte Sopruses, klubis, TRÜ omas. Saime niisama sisse. Möllud-värgid, soulid, rokid. Päris asjalikult tegi. Fiiling. Paar rauakooli selli kakerdas veel ringi, üks oli see diskofänn MPst, tead küll. Pleiss oli muidugi kohna. Seinad tilkusid raskelt. Pidin kuhvti ka maha lükkama.

Sorri? Seekord ei pägatud, pidasin silma peal.

Ei ole need ülikooli eided nii ülbed ühti, päris kobedad hiired.

Sobib.

Voi tantsulka pole tutvuste solmimise koht. Ha-ha-ha.

Ah kestad? Firma möllud, mis seals ikka. Muidugi rahulikumalt kui meil.

Andestatav provints siiski. Küll jouavad

Ma jah sain uued. Sutike laiad muidu timm. Kuhvt ka. Mhmh.

Sobib. Olgu nii. Okei! 7.

Tõlgi eelnevas harjutuses olev tekst kirjakeelde. Milles erinevused seisnevad?

Jne.

Lõimingu võimalused ja üldpädevuste kujundamine

Tänuväärne materjal kohamurretega tutvumiseks on murdekeelne ilukirjandus. Slängi näiteid leiab samuti ilukirjandusest, eriti tegelaskõnest. Kohamurretega tutvudes tuleb appi Eesti geograafia tundmine ja teadmised ajalooast. Kirjandus (murdekirjandus, tegelaskõne), ajalugu (murrete kujunemine), geograafia (murdealad).

Õpilastes kujundatakse üldpädevusi. Kuna selles õppeteemas on juttu mitmest allkeelest, mida kasutatakse erinevates suhtlussituatsioonides, siis arenevad eeskätt suhtlus- ja enesemääratluspädevus, samuti kultuuri-

ja väärtuspädevus ning sotsiaalne ja kodanikupädevus. Õpiülesandeid lahendades ning õpitavat omandades kujunevad õpi- ja digipädevus: erinevate õpistrateegiatega kasutamine, digivahendite toel info leidmine ja säilitamine ning selle asjakohasuse ja usaldusväärsuse hindamine.

Õppeteema seos üldpädevuste määratlustega:

- 1) kultuuri- ja väärtuspädevus – väärtustada kunsti ja loomingut; hinnata ning väärtustada inimlikku ja kultuurilist mitmekesisust;
- 2) sotsiaalne ja kodanikupädevus – austada erinevate suhtluskeskkondade reegleid; teha koostööd teiste inimestega erinevates situatsioonides; aktseptsida inimeste ja nende väärtushinnangute erinevusi ning arvestada neid suheldes;
- 3) enesemääratluspädevus – analüüsida oma käitumist erinevates olukordades;
- 4) õpipädevus – suutlikkus organiseerida õppekeskkonda individuaalselt ja rühmas ning hankida õppimiseks vajaminevat teavet; leida sobivad teabeallikad ning kasutada õppides nende abi; rakendada erinevaid õpistrateegiaid ja õpitut erinevates olukordades ning probleeme lahendades; seostada omandatud teadmisi varem õpituga;
- 5) suhtluspädevus – suutlikkus ennast selgelt, asjakohaselt ja viisakalt väljendada, arvestades olukordi ja mõistes suhtluspartnereid; lugeda ning eristada ja mõista teabe- ja tarbetekste ning ilukirjandust; koostada eri liiki tekste, kasutades korrektset viitamist, kohaseid keelevahendeid ja sobivat stiili; väärtustada õigekeelsust, kasutada korrektset ja väljendusrikast keelt ning kokkuleppel põhinevat suhtlemisviisi;
- 8) digipädevus – suutlikkus kasutada uuenevat digitehnoloogiat toimetulekuks kiiresti muutuvus ühiskonnas nii õppides kui ka kogukondades suheldes; leida ja säilitada digivahendite abil infot ning hinnata selle asjakohasust ja usaldusväärsust; osaleda digitaalses sisuloomes; kasutada probleemilahenduseks sobivaid digivahendeid ja võtteid, suhelda ning teha koostööd erinevates digikeskkondades.